

ROZKAZ WOJSKOWY

w polskim prawie karnym

ppłk Wojciech Kubica

szeft Wydziału Dydaktycznego
Centrum Szkolenia Żandarmerii Wojskowej

mgr Agnieszka Pietras

specjalista Cyklu Szkolenia Prawa
Centrum Szkolenia Żandarmerii Wojskowej

*Dopiero dyscyplina czyni z armii to, czym być powinna;
armia bez dyscypliny jest instytucją kosztowną,
na wypadek wojny nieprzydatną, zaś w czasie pokoju niebezpieczną.*

Fragment przemówienia niemieckiego feldmarszałka Helmuta von Moltkego,
Reichstag, 7 czerwca 1872 r.¹

Wstęp

Rozkazodawstwo stanowi istotny instrument regulacji działalności legalnych zespołów militarnych. Jego istnienie wynika z prawnych stosunków międzypersonalnych, których istotą są uprawnienia władcze przełożonego względem osoby zobowiązanej do posłuszeństwa – podwładnego. Treść artykułu dotyczy problematyki pojęcia rozkazu wojskowego w rozumieniu nauki o normach i prawa wojskowego, działania na rozkaz oraz prawnych konsekwencji niewykonania rozkazu na gruncie aktualnych przepisów Kodeksu karnego.

Podjęcie tematyki tak istotnej dla funkcjonowania sił zbrojnych, stanowiącej jeden z głównych filarów sprawnej armii, wymaga poszukiwania odpowiedzi na następujące pytania:

- co zawiera desygnat pojęcia „rozkaz”?
- co jest rozkazem w ujęciu prawa karnego, a jak definiuje to pojęcie nauka o normach i kto może być jego adresatem?
- kiedy niewypełnienie treści rozkazu skutkuje odpowiedzialnością karną?
- ile postępowań przygotowawczych w sprawie naruszenia dyspozycji art. 343 k.k. wszczęto w ostatnich latach?
- w jaki sposób zakończyły się wszczęte postępowania przygotowawcze w sprawie niesubordynacji wobec rozkazu?

Poszukując odpowiedzi na tak sformułowane problemy, dokonano analizy jakościowej i ilościowej opracowań teoretycznych na temat rozkazu jako instytucji wojskowego prawa karnego i danych z systemu informatycznego SI TEMIDA², dotyczących liczby wszczętych postępowań karnych w sprawie naruszenia dyspozycji art. 343 k.k. w latach 2010–2015.

Agnieszka Pietras skupiła się na teoretycznych rozważaniach nad pojęciem rozkazu i analizą ustawowych znamion przestępstwa opisanego w art. 343 k.k. Natomiast ppłk Wojciech Kubica dokonał analizy danych dotyczących liczby wszczętych przez Żandarmerię Wojskową postępowań przygotowawczych w sprawach o popełnienie przestępstwa odmowy wykonania rozkazu. Być może podjęta tematyka stanie się punktem wyjścia do dalszych rozważań i polemik, co w konsekwencji przyczyni się do ożywienia pomijanej przez doktrynę prawa części wojskowej Kodeksu karnego.

Pojęcie rozkazu w ujęciu teorii prawa i norm prawa pozytywnego

Istnienie stosunku legalnej władzy jest podstawowym warunkiem powstania rozkazu, jego źródłem, elementem charakteryzującym ten akt woli i wyróżniającym od innych oświadczeń woli³.

Rozkaz nie jest pojęciem abstrakcyjnym, jest on przecież ważnym narzędziem funkcjonowania armii jako określonej grupy społecznej. Istotne jest, by sprecyzować najważniejsze elementy tej definicji. W literaturze można wyróżnić dwie grupy prawnych definicji rozkazu ze względu na źródło ich pochodzenia:

- 1) definicje stworzone przez teorię prawa;
- 2) definicje oparte na normach prawa pozytywnego.

Definicje rozkazu wypracowane przez naukę o normach charakteryzują zbytnią ogólnikowość, niemniej jednak mia-

ROZKAZ WOJSKOWY W PRAWIE KARNYM

ły one dość duży wpływ na kształtowanie się tego pojęcia w ujęciu przepisów wojskowych i prawno Karnym zakresie. Tak np. według Czesława Znamierowskiego rozkaz jest to pewien szczególny gatunek stanowienia, stanowienie reguły postępowania dla innych ludzi⁴. Podobne sformułowanie prezentuje Stanisław Cheliński, według którego rozkaz to jednostronne ustanowienie normy zobowiązującej⁵, a więc adresowana jest ona do kogoś innego.

Pierwsze definicje rozkazu na gruncie polskiego prawa sformulowano w okresie międzywojennym, a w swej treści nawiązywały one do przepisów prawa wojskowego i karnego. Rozkaz rozumiany był jako „jednostronne, kategorię (stanowcze) oświadczenie woli przełożonego (rozkazującego)”⁶. Inna grupa definicji opierała się na kryteriach leksykalnych, według których „rozkaz to polecenie określonego działania lub zaniechania”, „wydanie polecenia podwładnemu, podkomendnemu”⁷. Prezentowane przykłady nie zawierały w swej treści wszystkich elementów właściwych dla rozkazu. Stwierdzenie, że rozkaz stanowi „oświadczenie woli przełożonego”, jest bardzo płynne. Także i „jednostronność” nie jest swoistą cechą rozkazu, gdyż nie pozwala na odróżnienie rozkazu od innych jednostronnych oświadczeń woli. W zorganizowanym pod względem prawnym społeczeństwie często spotykamy się bowiem ze stosunkiem zwierzchnictwa i podporządkowania. Co do zasady zwierzchnicy w zakresie swoich uprawnień podejmują decyzje wykonywane przez podwładnych. Rodzi się zatem pytanie: czy zawsze i we wszystkich strukturach społecznych akty woli zwierzchników kierowane do podwładnych są rozkazami w rozumieniu wojskowego prawa karnego i administracyjnego?

Z punktu widzenia aktu rozkazodawczego ważne jest istnienie dwóch jego członów:

- 1) działanie rozkazującego (wydanie rozkazu, rozkazywanie);
- 2) treść nakazanego zachowania się rozkazobiorcy (norma rozkazowa – treść rozkazu).

W zależności od tego, na który z tych elementów rozkazu będzie położony nacisk, różnie będzie się kształtował jego pojęcie. A zatem patrząc od strony działania rozkazującego, ważna będzie **wola rozkazującego**, natomiast patrząc od strony treści – **polecenie**. W obu przypadkach rozkaz ma charakter jednostronny, ale doskonale wiemy, że dopiero połączenie tych dwóch elementów – wyrażenia woli i treści nakazanej czynności – tworzy powinność i narzucenie woli jednego podmiotu drugiemu podmiotowi. To właśnie pozwala na odróżnienie rozkazu od innych jednostronnych aktów woli. Dlatego też nie samo zachowanie się rozkazodawcy i treść rozkazu będą czynnikami przesądzającymi o jego bycie. Fundamentem pojęcia rozkazu będzie okoliczność, w jakiej doszło do powstania reguły zachowania się, wiążącej jej adresata, co pozwala na odróżnienie jej od innych reguł postępowania człowieka.

Prawne znaczenie wskazanych powyżej elementów pozwala na odróżnienie rozkazu od poleceń swoistych dla innych niż wojsko zorganizowanych grup społecznych.

A zatem rozkaz charakteryzują trzy cechy, które pozwalają na odróżnienie go od innych form oświadczenia woli:

1. Jednostronność oświadczenia woli rozkazującego – stanowienia normy. Rozkazywanie nie może mieć charakteru dwustronnego i nie może zależeć od woli i aprobaty adresata. Taka sytuacja byłaby sprzeczna z zasadami podporządkowania i kierowania w armii, by mogła spełniać swoje konstytucyjnie i ustawowo określone wartości.
2. Istnienie stosunku władztwa i podwładności wskazuje na źródło powstania rozkazu i źródło posłuszeństwa.

Posłuszeństwo jest konsekwencją stosunków międzyosobowych. Oznacza, że osoba posiadająca władzę może coś nakazać innej osobie, zapewnić posłuch przymusem. A zatem wola wyjawiająca się w takim układzie jest dla adresata normą postępowania. W przypadku braku takiego rodzaju stosunku osobowego nie mamy do czynienia z rozkazem, a jedynie z żądaniem, które nie wiąże adresata. Stosunek władztwa wynikający z tego szczególnego rodzaju stosunku interpersonalnego jest stosunkiem prawnym opartym na przepisach prawa stanowionych przez władzę państwową. Rozkazodawca wykonuje władzę w imieniu prawnego zwierzchnictwa, a środki przymusu i sankcje są aprobowane przez państwo i znajdują oparcie w przepisach prawa. Źródło władzy rozkazodawcy nad adresatem tkwi w prawie, a nie w faktycznej przewadze jednego nad drugim.

3. Sytuacja przymusowa po stronie adresata rozkazu. Możliwość stosowania sankcji w stosunku do adresata rozkazu w przypadku niepodporządkowania się nakazanemu zachowaniu zapewnia posłuch i jednocześnie oznacza też przewagę siły rozkazującego.

Reasumując dotychczasowe rozważania, należy podkreślić, że każdy rozkaz jest poleceniem, ale nie każde polecenie jest rozkazem.

Rozkaz wojskowy w ujęciu przepisów prawa karnego. Odpowiedzialność karna za niewykonanie rozkazu w ujęciu Kodeksu karnego

W odróżnieniu od innych poleceń rozkaz wojskowy ma charakter imperatywny i pociąga za sobą wręcz absolutną konieczność spełnienia. Nie jest żadnym *novum* stwierdzenie, z którego wynika: by móc kierować ludźmi skutecznie – należy mieć nad nimi określoną władzę. Stąd też można wysnuć tezę, że rozkaz *sensu stricto* rozciąga się tylko na niektóre układy społeczne, w szczególności tam, gdzie funkcjonowanie grupy społecznej opiera się na surowej, wysokiej dyscyplinie wewnętrznej, wprowadzonej dla zapewnienia realizacji celów o szczególnej wartości społecznej.

Cele, które realizują siły zbrojne, wymagają, by woli zbiorowości podporządkowana była wola jednostki. Źródłem takiego układu są normy prawne o charakterze wewnętrznym, wspierające normy prawnokarne. Istotnym i nieodzownym elementem jest zaś zagrożenie sankcją, które pozwala rozgraniczyć rozkaz wojskowy od polecenia zwierzchnika służbowego. Wprawdzie w stosunkach pozamilitarnych też występuje sankcja za niewykonanie polecenia, ale ma ona charakter porządkowy, dyscyplinarny, a nie jest formalnym przestępstwem nieposłuszeństwa wobec przełożonego. Odpowiedzialność karna podwładnego może jedynie odnosić się do skutków niewykonania polecenia będącego przestępstwem niedopełnieniem obowiązku lub przekroczeniem polecenia.

Uprawnieniem – a wręcz obowiązkiem przełożonego wojskowego – jest możliwość stosowania wszelkich środków niezbędnych do wymuszenia posłuchu, a w szczególności w sytuacji, gdy nie można go w inny sposób osiągnąć. Przepisy Kodeksu karnego w części wojskowej ustanawiają normy wyłączające

bezprawność czynu w takich sytuacjach – art. 319 § 1 k.k. jako kontratyp ostatecznej potrzeby wojskowej. Zwierzchnik cywilny nie dysponuje tak daleko idącymi uprawnieniami, gdyż w zespołach cywilnych brak jest zarówno prawnych, jak i faktycznych warunków do wydawania takich rozkazów. Tutaj zazwyczaj mamy do czynienia z poleceniem.

Rozkaz jest ściśle powiązany z dyscypliną wojskową, której podstawą jest posłuszeństwo podwładnych względem przełożonych, i wiąże się z hierarchiczną strukturą. Niepodporządkowanie się woli rozkazodawcy – niewypełnienie rozkazu skutkuje odpowiedzialnością karną po stronie jego adresata. Stąd ważne jest, by sprecyzować to pojęcie w sposób niebudzący problemów interpretacyjnych.

Kodeksy karne wojskowe okresu międzywojennego nie zawierały ustawowej definicji rozkazu. Po raz pierwszy tę definicję sformułowano w art. 74 Kodeksu karnego Wojska Polskiego z 1944 r. – „przez rozkaz należy rozumieć zarządzenie lub rozporządzenie wydane w trybie służbowym przez przełożonego podwładnemu albo przez starszego w stopniu wojskowym – młodszemu”⁷⁸. Użyte w tej definicji określenia: „zarządzenie”, „rozporządzenie” budziły wątpliwości i nieporozumienia, gdyż dopuszczały możliwość kojarzenia każdego rozkazu z aktem normatywnym, chociaż wiadomo, że przełożeni wojskowi nie są uprawnieni do wydawania tego typu aktów prawnych, a z kolei rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej jako przełożonego żołnierzy nie mają charakteru rozkazu. A zatem definicja ta nie odzwierciedlała istoty rozkazu, była niejasna, wprowadzała terminy z innych dziedzin prawa i pozostawała w sprzeczności zarówno z potocznym, jak i prawniczym rozumieniem tych terminów. W nieco inny sposób pojęcie to zostało ujęte w art. 290 § 3 ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny: „Rozkazem jest polecenie określonego działania lub zaniechania wydane służbowo żołnierzowi przez przełożonego lub uprawnionego żołnierza starszego stopniem”⁷⁹. Przepis ten w sposób bardziej precyzyjny wyjaśniał to pojęcie, wskazując jego następujące składniki:

- podmioty uprawnionych rozkazodawców,
- obowiązanych do posłuszeństwa adresatów rozkazu,
- przedmiot rozkazodawstwa,
- tryb wydawania rozkazów.

W obowiązującym stanie prawnym pojęcie rozkazu ujęte w art. 115 § 18 Kodeksu karnego nie odbiega w treści od definicji przyjętej w roku 1969. Podobną definicję rozkazu zawiera pkt 13 Regulaminu Ogólnego Sił Zbrojnych¹⁰, według którego „rozkaz jest poleceniem podjęcia określonego działania lub jego zaniechania, wydanym służbowo żołnierzowi przez przełożonego (uprawnionego starszego)”¹¹.

Ważne jest istnienie międzyosobowego stosunku między podmiotami rozkazodawstwa: **przełożony** – **podwładny**. Przełożonym jest żołnierz, który na mocy pewnego stosunku prawnego:

- 1) ma prawo rozkazywania innym żołnierzom,
- 2) kieruje ich służbą,
- 3) ponosi za nią odpowiedzialność.

Sam fakt posiadania władzy dyscyplinarnej nie jest koniecznym atrybutem przełożonego¹². Forma rozkazu może być dowolna, może być on wydany ustnie, pisemnie, za pomocą sygnałów. W swej treści musi być zwięzły, zrozumiały i stanowczy¹³. W tym miejscu należy zaakcentować, że wszelkiego rodzaju oświadczenia, prośby, propozycje, upomnienia, wskazówki czy rady nie mogą być uznane za rozkaz. Według orzeczeń Sądu Najwyższego „rozkazem jest pisemny rozkaz dzienny pododdziału, w którym na poszczególnych żołnierzach zostaje imiennie

nałożony określony obowiązek”¹⁴. Adresatem rozkazu może być jeden żołnierz lub ich większa liczba. Pomimo tego, że podstawą funkcjonowania armii jest dyscyplina, mogą się zdarzyć sytuacje, kiedy wydany przez uprawnionego przełożonego rozkaz nie zostanie wykonany w ogóle (lub żołnierz odmówi jego wykonania) lub zostanie wykonany niezgodnie z jego treścią.

Problematyka dotycząca reguł ponoszenia odpowiedzialności przez żołnierzy za niewykonanie rozkazu narodziła się w czasach starożytnych wraz z zaistnieniem pierwszych organizacji militarnych. Szczególnego znaczenia ta kwestia nabrała dopiero po zakończeniu drugiej wojny światowej. Wtedy też powstały przepisy regulujące zasady wyłączenia i ponoszenia odpowiedzialności przez osoby wydające rozkazy i osoby je realizujące. Zgodnie z obowiązującą zasadą *nullum crimen sine lege scripta* (nie ma przestępstwa bez ustawy), warunkiem pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności karnej jest, by przestępstwo było opisane w ustawie karnej. Obowiązująca ustawa karna przewiduje możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej żołnierzy naruszających zasady dyscypliny wojskowej w postaci niewykonania, odmowy wykonania lub wykonania rozkazu niezgodnie z jego treścią przez przepis art. 343 Kodeksu karnego¹⁵.

Art. 343.

§ 1.

Żołnierz, który nie wykonuje lub odmawia wykonania rozkazu albo wykonuje rozkaz niezgodnie z jego treścią, podlega karze aresztu wojskowego albo pozbawienia wolności do lat 3.

§ 2.

Jeżeli sprawca czynu określonego w § 1 działa wspólnie z innymi żołnierzami lub w obecności zebranych żołnierzy albo następstwem czynu określonego w § 1 jest znaczna szkoda majątkowa lub inna poważna szkoda, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§ 3.

Żołnierz, który wchodzi w porozumienie z innymi żołnierzami w celu popełnienia czynu zabronionego określonego w § 1 lub 2, podlega karze ograniczenia wolności, aresztu wojskowego albo pozbawienia wolności do lat 2.

§ 4.

Ściganie przestępstwa określonego w § 1 lub 3 następuje na wniosek dowódcy jednostki.

Przepis ten zawiera różne odmiany przestępstwa niesubordynacji wobec rozkazu. § 1 określa zespół abstrakcyjnych znamion tego przestępstwa w typie podstawowym, § 2 to typ kwalifikowany ze względu na działanie wspólnie z innymi żołnierzami, przez działanie w obecności zebranych żołnierzy oraz przez następstwo w postaci znacznej szkody majątkowej lub innej poważnej szkody, i wreszcie § 3 określa karalne czynności przygotowawcze.

Przyjrzyjmy się zatem bliżej ustawowym znamionom tego przestępstwa, które decydują o kwalifikacji prawnej, gdyż zgodnie z prawnokarną zasadą *nullum crimen sine lege*, o tym, że czyn jest przestępstwem, decyduje ustawa, a zda-

ROZKAZ WOJSKOWY W PRAWIE KARNYM

zenie rzeczywiste musi odpowiadać ustawowemu opisowi – czyli abstrakcyjnemu zespołowi znamion czynu zabronionego, na który składają się cechy: podmiotu przestępstwa, przedmiotu przestępstwa, strony podmiotowej przestępstwa i strony przedmiotowej.

Przedmiotem ochrony – dobrem chronionym prawem jest dyscyplina wojskowa¹⁶ (z łac. *disciplio* – uczenie się). Oznacza ona ściśle podporządkowanie się każdego żołnierza zasadom postępowania określonego w regulaminach, przepisach wojskowych, rozkazach i poleceniach przełożonych. Opiera się przede wszystkim na rozumieniu sensu oraz potrzeby obrony ojczyzny. Dyspozycja tego przepisu poddaje ochronie dyscyplinę wojskową, a przede wszystkim wydawane przez uprawnionych żołnierzy rozkazy, z wyjątkiem rozkazów polecających popełnienie przestępstwa. To pozwala odróżnić opisane w tym przepisie typy przestępstwa od sytuacji określonej w art. 341 k.k. – odmowy pełnienia służby wojskowej lub obowiązku wynikającego z tej służby.

Niezbędnym atrybutem każdego przełożonego jest prawo wydawania rozkazów podwładnym, kierowanie ich służbą oraz ponoszenie za nią odpowiedzialności¹⁷. Wszelkie przejawy niesubordynacji wobec rozkazów są zagrożone sankcją karną, surowszą w wypadkach zbiorowego nieposłuszeństwa albo nieposłuszeństwa manifestowanego na oczach innych żołnierzy – co stanowi szczególne zagrożenie dla dyscypliny wojskowej. **Podmiotem** – sprawcą tego czynu – może być tylko żołnierz (osoby pełniące czynną służbę wojskową), a zatem przestępstwo to ma charakter indywidualny. Zachowanie sprawcy czynu, czyli **strona przedmiotowa** tego przestępstwa może polegać na:

- 1) niewykonaniu rozkazu,
- 2) odmowie wykonania rozkazu albo
- 3) wykonaniu rozkazu niezgodnie z jego treścią.

Zachowanie polegające na niewykonaniu rozkazu oznacza niewykonanie przez żołnierza tego, co zostało mu nakazane w drodze rozkazu. Zachowanie to nie wymaga jakiegokolwiek manifestacji czy oświadczenia ze strony sprawcy, że nie wykona otrzymanego rozkazu. W szczególnie uzasadnionych przypadkach rozkazobiorca może zażądać, by wydany rozkaz miał formę pisemną, a rozkazodawca ma obowiązek sporządzić taki pisemny rozkaz.

Odmowa wykonania rozkazu to sytuacja, w której żołnierz wprost komunikuje rozkazodawcy lub innej osobie, która taki rozkaz mu przekazała, albo w inny wyraźny czy wręcz demonstracyjny sposób manifestuje, że nie wykona tego rozkazu. Użyte w dyspozycji znamię „odmawia wykonania rozkazu” obejmuje zatem sytuację, kiedy żołnierz wprost komunikuje, że nie wykona rozkazu, jak i wtedy, gdy jego zachowanie jednoznacznie wskazuje na ignorancję wydanego mu rozkazu.

Wreszcie znamię – wykonanie rozkazu niezgodnie z jego treścią – odnosi się do tych sytuacji, w których żołnierz co prawda przystępuje do realizacji rozkazu, ale to, co czyni, nie odpowiada w pełni treści polecenia, tzn. wykonuje rozkaz w sposób odmienny od nakazanego, wprowadza samowolne zmiany istotnych elementów nakazanej czynności. Opisane w dyspozycji art. 343 § 1 k.k. zachowania tworzą typ podstawowy przestępstwa odmowy wykonania rozkazu. Typ kwalifikowany tego przestępstwa został opisany w § 2. Do znamion kwalifikujących zaliczamy następujące przypadki:

- sprawca czynu opisanego w § 1 działa wspólnie z innymi żołnierzami, oznacza to zbiorowy akt niesubordynacji wobec rozkazu przez co najmniej trzech żołnierzy będących

w porozumieniu, w sytuacji występowania tylko dwóch współsprawców czyn będzie podlegał kwalifikacji z art. 343 § 1 k.k.¹⁸;

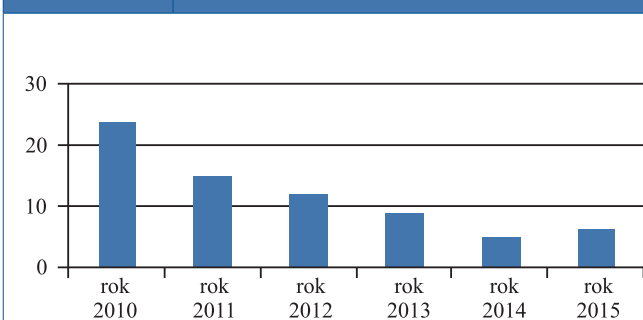
- sprawca czynu opisanego w § 1 działa w obecności zebranych żołnierzy; chodzi tu o sytuację, która wymaga, by żołnierze mieli możliwość obserwacji zachowania sprawcy¹⁹, nie musi to być zebranie żołnierzy związane z tokiem służby czy porządkiem dnia²⁰;
- następstwem czynu określonego w § 1 jest znaczna szkoda majątkowa lub inna poważna szkoda; zgodnie z treścią art. 115 § 7 w związku z § 5 k.k. pod pojęciem znacznej szkody należy rozumieć taką, której wartość przekracza 200 000, natomiast pojęcie „inna poważna szkoda” ma charakter ocenny i nie można jednoznacznie wskazać kryteriów, które będą podstawą jej oceny; uważa się, że chodzi tu o szkodę o charakterze niematerialnym, a odnosi się do aspektów organizacyjnych, technicznych lub funkcjonalnych związanych z działaniem sił zbrojnych²¹.

Dla bytu omawianego przestępstwa nie są istotne motywy zachowania sprawcy (np. zaimponowanie kolegom, niechęć do przełożonego czy może negatywne nastawienie do służby).

Przestępstwo to ma charakter **umyślny**, co oznacza, że sprawca obejmuje zachowanie swoją świadomością. Z zawartego w § 4 sformułowania wynika, że w przypadku naruszenia przez sprawcę dyspozycji § 1 i § 3 dowódca jednostki wojskowej może złożyć zawiadomienie o popełnieniu przez żołnierza tych przestępstw właściwemu organowi ścigania (Żandarmeria Wojskowa, prokurator) lub wszcząć wobec sprawcy postępowanie dyscyplinarne na podstawie ustawy o dyscyplinie wojskowej.

Pomimo uzawodowienia naszej armii odnotowuje się w dalszym ciągu wśród żołnierzy przypadki ignorowania rozkazów wydawanych przez uprawnionych przełożonych, co w konsekwencji prowadzi do naruszenia dyspozycji omówionego powyżej art. 343 k.k. Świadczą o tym dane statystyczne uzyskane z systemu informatycznego SI TEMIDA. Poniższe tabele i wykresy przedstawiają liczbę wszczętych przez Żandarmerię Wojskową postępowań karnych w sprawach o popełnienie przestępstwa niesubordynacji wobec rozkazu za lata 2010–2015 z uwzględnieniem: miejsca popełnienia przestępstwa, korpusu osobowego sprawcy (-ów) oraz sposobu zakończenia prowadzonego postępowania.

Wykres nr 1. Ogólna liczba postępowań karnych wszczętych o przestępstwo określone w art. 343 k.k. w latach 2010–2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie systemu informatycznego SI TEMIDA.

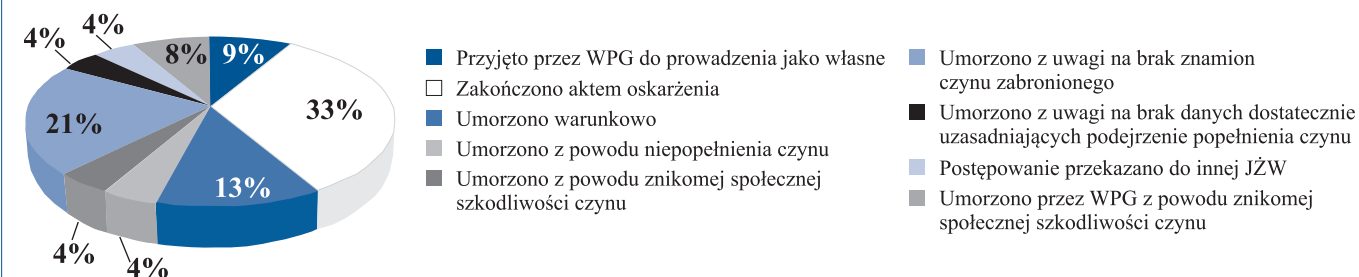
Tabela 1. Liczba wszczętych postępowań karnych określonych w art. 343 k.k. w 2010 r.

Lp.	Liczba wszczętych postępowań karnych		art. 343 k.k.		Miejsce popełnienia czynu	Korpus osobowy	Sposób zakończenia
	Śledztwa	Dochodzenia	§ 1	§ 2			
1.		1	1		Afganistan	podoficerowie	Przyjęto przez Wojskową Prokuraturę Garnizonową (dalej WPG) do prowadzenia jako własne.
2.		2	2		Kraków	szeregowi	Zakończono aktem oskarżenia. Umorzono z powodu niepopelnienia czynu.
3.		1	1		Lublin	podoficerowie starsi	Umorzono warunkowo.
4.	1		1		Szczecin	oficerowie młodszy	Umorzono warunkowo.
5.		1		1	Starogard Szczeciński	oficerowie młodszy	Umorzono z powodu znikomej społecznej szkodliwości czynu.
6.		1	1		Koszalin	podoficerowie	Zakończono aktem oskarżenia.
7.	1	3	4		Poznań	podoficerowie młodszy	Umorzono sprawę przez WPG z uwagi na brak danych dostatecznie uzasadniających podejrzenie popełnienia czynu.
						podoficerowie starsi	Zakończono aktem oskarżenia.
						podoficerowie	Umorzono warunkowo.
						oficerowie	Umorzono sprawę przez WPG z uwagi na znikomą społeczną szkodliwość czynu.
8.		2	2		Międzyrzecz	szeregowi	Zakończono aktem oskarżenia. Zakończono aktem oskarżenia.
9.		1		1	Żagań	oficerowie młodszy	Przyjęto przez WPG do prowadzenia jako własne.
10.		1	1		Świętoszów	podoficerowie młodszy	Umorzono przez WPG z powodu znikomej społecznej szkodliwości czynu.
11.		2	2		Warszawa	podoficerowie	Zakończono aktem oskarżenia. Umorzono z uwagi na brak znamion czynu zabronionego.
12.		2	2		Tomaszów Mazowiecki	szeregowi	Przekazano postępowanie do innej JŻW – OŻW Kraków. Umorzono z uwagi na brak znamion czynu zabronionego.
13.		1	1		Elbląg	podoficerowie	Umorzono z uwagi na brak znamion czynu zabronionego.
14.		1	1		Malbork	podoficerowie	Umorzono z uwagi na brak znamion czynu zabronionego.
15.		3	3		Świnoujście	szeregowi	Zakończono aktem oskarżenia. Zakończono aktem oskarżenia. Umorzono z uwagi na brak znamion czynu zabronionego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie systemu informatycznego SI TEMIDA.

ROZKAZ WOJSKOWY W PRAWIE KARNYM

Wykres nr 2. Procentowy sposób zakończenia postępowań karnych wszczętych o przestępstwo określone w art. 343 k.k. w 2010 r.

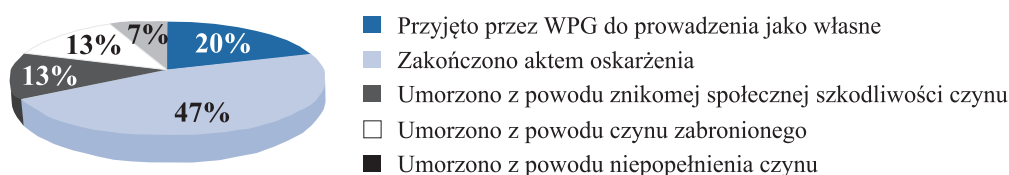
Źródło: opracowanie własne na podstawie systemu informatycznego SI TEMIDA.

Tabela 2. Liczba wszczętych postępowań karnych określonych w art. 343 k.k. w 2011 r.

Lp.	Liczba wszczętych postępowań karnych		art. 343 k.k.		Miejsce popełnienia czynu	Korpus osobowy	Sposób zakończenia
	Śledztwa	Dochodzenia	§ 1	§ 2			
1.		2	2		Afganistan	podoficerowie	Przyjęto przez WPG do prowadzenia jako własne.
2.		2	2		Kraków	oficerowie	Zakończono aktem oskarżenia. Umorzono z powodu znikomej społecznej szkodliwości czynu.
3.		1	1		Bielsko-Biała	podoficerowie	Zakończono aktem oskarżenia.
4.		1	1		Zamość	szeregowi	Zakończono aktem oskarżenia.
5.		1	1		Grudziądz	podoficerowie	Umorzono z uwagi na brak znamion czynu zabronionego.
6.		1	1		Szczecin	podoficerowie	Zakończono aktem oskarżenia.
7.		1	1		Wędrzyn	szeregowi	Zakończono aktem oskarżenia.
8.		1		1	Poznań	oficerowie	Zakończono aktem oskarżenia.
9.		1	1		Bemowo Piskie	żołnierze zawodowi	Zakończono aktem oskarżenia.
10.		1	1		Świnoujście	podoficerowie	Umorzono z uwagi na brak znamion czynu zabronionego.
11.		3	3		Żagań	podoficerowie	Umorzono z powodu niepełnienia czynu. Umorzono z powodu znikomej społecznej szkodliwości czynu. Przyjęto przez WPG do prowadzenia jako własne.

Źródło: opracowanie własne na podstawie systemu informacyjnego SI TEMIDA.

Wykres nr 3. Procentowy udział postępowań karnych wszczętych o przestępstwo określone w art. 343 k.k. w 2011 r.

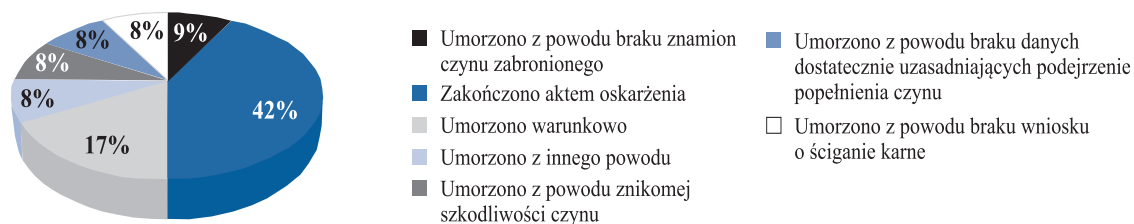

Źródło: opracowanie własne autorów na podstawie systemu informatycznego SI TEMIDA.

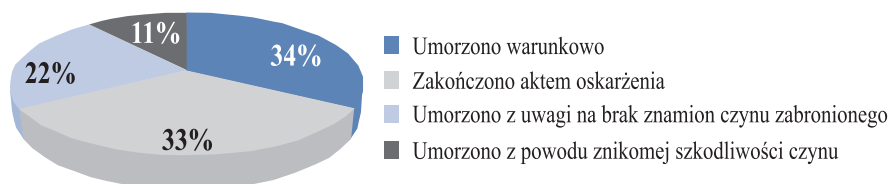
Tabela 3. Liczba wszczętych postępowań karnych określonych w art. 343 k.k. w 2012 r.

Lp.	Liczba wszczętych postępowań karnych		art. 343 k.k.		Miejsce popełnienia czynu	Korpus osobowy	Sposób zakończenia
	Śledztwa	Dochodzenia	§ 1	§ 2			
1.		1	1		Lubliniec	podoficerowie	Umorzono z uwagi na brak znamion czynu zabronionego.
2.		1		1	Rzeszów	szeregowi	Zakończono aktem oskarżenia.
3.	1		1		Szczecin	oficerowie	Umorzono warunkowo.
4.		1	1		Toruń	podoficerowie	Umorzono z innego powodu.
5.		1		1	Opole	szeregowi	Umorzono warunkowo.
6.		1	1		Warszawa	podoficerowie	Umorzono z powodu znikomej społecznej szkodliwości czynu.
7.		4	2	2	Bemowo Piskie	podoficerowie	Zakończono aktem oskarżenia.
						podoficerowie	Zakończono aktem oskarżenia.
						szeregowi	Zakończono aktem oskarżenia.
						podoficerowie	Umorzono z uwagi na brak danych uzasadniających podejrzenie popełnienia czynu.
8.		1	1		Świnoujście	podoficerowie	Zakończono aktem oskarżenia.
9.		1	1		Gdynia	podoficerowie	Umorzono z powodu braku wniosku o ściganie karne.

Źródło: opracowanie własne na podstawie systemu informacyjnego SI TEMIDA.

Wykres nr 4. Procentowy udział postępowań karnych wszczętych o przestępstwo określone w art. 343 k.k. w 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie systemu informatycznego SI TEMIDA.

Wykres nr 5. Procentowy udział postępowań karnych wszczętych o przestępstwo określone w art. 343 k.k. w 2013 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie systemu informatycznego SI TEMIDA.

ROZKAZ WOJSKOWY W PRAWIE KARNYM

Tabela 4. Liczba wszczętych postępowań karnych określonych w art. 343 k.k. w 2013 r.

Lp.	Liczba wszczętych postępowań karnych		art. 343 k.k.		Miejsce popełnienia czynu	Korpus osobowy	Sposób zakończenia
	Śledztwa	Dochodzenia	§ 1	§ 2			
1.		1	1		Gliwice	szeregowi	Umorzono warunkowo.
2.		1	1		Nowa Dęba	szeregowi	Zakończono aktem oskarżenia.
3.		1	1		Wrocław	podoficerowie	Umorzono warunkowo.
4.		1	1		Wędrzyn	oficerowie	Umorzono z uwagi na brak znamion czynu zabronionego.
5.		1	1		Żagań	oficerowie	Umorzono z uwagi na brak znamion czynu zabronionego.
6.		1	1		Poznań	podoficerowie	Zakończono aktem oskarżenia.
7.		1	1		Sulechów	podoficerowie	Umorzono z uwagi na brak znamion czynu zabronionego.
8.		1	1		Warszawa	podoficerowie	Umorzono warunkowo.
9.		1	1		Braniewo	szeregowi	Zakończono aktem oskarżenia.

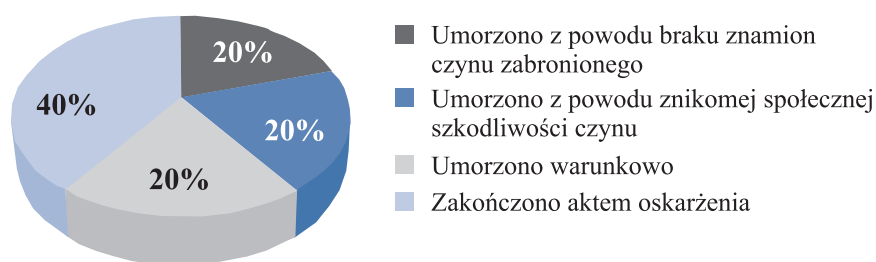
Źródło: opracowanie własne na podstawie systemu informacyjnego SI TEMIDA.

Tabela 5. Liczba wszczętych postępowań karnych określonych w art. 343 k.k. w 2014 r.

Lp.	Liczba wszczętych postępowań karnych		art. 343 k.k.		Miejsce popełnienia czynu	Korpus osobowy	Sposób zakończenia
	Śledztwa	Dochodzenia	§ 1	§ 2			
1.		1	1		Poznań	szeregowi	Umorzono z powodu braku znamion czynu zabronionego.
2.		1	1		Warszawa	podoficerowie	Umorzono z powodu znikomej społecznej szkodliwości czynu.
3.		1	1		Bartoszyce	oficerowie młodszy	Umorzono warunkowo.
4.		1	1		Bemowo Piskie	podoficerowie młodszy	Zakończono aktem oskarżenia.
5.		1	1		Ustka	podoficerowie	Zakończono aktem oskarżenia.

Źródło: opracowanie własne na podstawie systemu informacyjnego SI TEMIDA.

Wykres nr 6. Procentowy udział postępowań karnych wszczętych o przestępstwo określone w art. 343 k.k. w 2014 r.

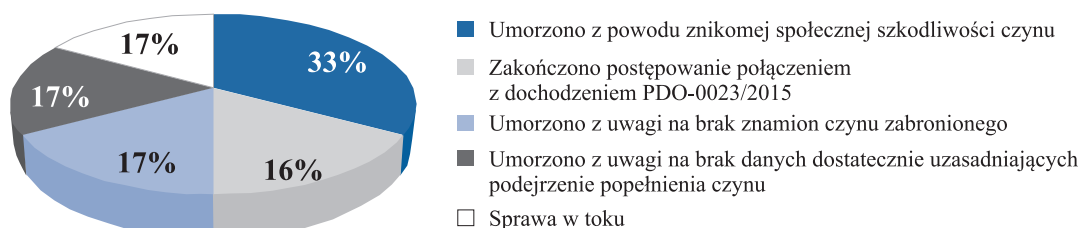
Źródło: opracowanie własne na podstawie systemu informatycznego SI TEMIDA.

Tabela 6. Liczba wszczętych postępowań karnych określonych w art. 343 k.k. w 2015 r.

Lp.	Liczba wszczętych postępowań karnych		art. 343 k.k.		Miejsce popełnienia czynu	Korpus osobowy	Sposób zakończenia
	Śledztwa	Dochodzenia	§ 1	§ 2			
1.		1	1		Wrocław	oficerowie	Umorzono z powodu znikomej społecznej szkodliwości czynu.
2.		1		1	Poznań	szeregowi	Umorzono z powodu znikomej społecznej szkodliwości czynu.
3.		2	2		Gizycko	oficerowie młodszy	W toku. Zakończono postępowanie połączeniem z dochodzeniem PDO-0023/2015.
4.		2	2		Gdynia	szeregowi	Umorzono z uwagi na brak znamion czynu zabronionego. Umorzono z uwagi na brak danych dostatecznie uzasadniających podejrzenie popełnienia czynu.

Źródło: opracowanie własne na podstawie systemu informacyjnego SI TEMIDA.

Wykres nr 7. Procentowy udział postępowań karnych wszczętych o przestępstwo określone w art. 343 k.k. w 2015 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie systemu informatycznego SI TEMIDA.

Zaprezentowane powyżej dane wskazują, że w latach 2010–2015 odnotowano 71 przypadków naruszenia dyspozycji art. 343 k.k., co skutkowało wszczęciem postępowania przygotowawczego, w tym 3 w formie śledztwa i 68 w formie dochodzenia (§ 1–61, § 2–7). Sprawcami czynów byli:

- oficerowie – w 14 przypadkach,
- podoficerowie – w 35 przypadkach,
- szeregowi – w 22 przypadkach.

Jak już wcześniej wspomniano, przestępstwo niesubordynacji wobec rozkazu może być ścigane z urzędu (§ 2) lub na wniosek dowódcy jednostki (§ 1 i 3). Przyjrzyjmy się bliżej danym dotyczącym liczby wszczętych postępowań przygotowawczych, a przede wszystkim temu, w jaki sposób zostały zakończone. Obowiązująca w polskiej procedurze karnej zasada legalizmu nakłada na uprawnione organy obowiązek wszczęcia i prowadzenia postępowania karnego po powzięciu informacji uzasadniającej podejrzenie popełnienia przestępstwa. Odnosi się to do przestępstw ściganych z urzędu, do których należy zaliczyć większość czynów opisanych w Kodeksie karnym i innych ustawach szczególnych. W niektórych przypadkach ściganie spraw-

ców przestępstwa będzie uzależnione od złożenia przez osobę uprawnioną (np. pokrzywdzonego) wniosku o ściganie karne. Do tego rodzaju przestępstw zalicza się m.in. niektóre przestępstwa części wojskowej Kodeksu karnego, w tym także art. 343 (§ 1 i 3). W przypadku przestępstwa wnioskowego dowódca jednostki wojskowej ma możliwość wyboru pomiędzy zawiadomieniem o przestępstwie uprawnione organy (prokuratora, Żandarmerię Wojskową), i co za tym idzie, złożeniem wniosku o ściganie sprawcy przestępstwa, a skorzystaniem z przysługujących mu uprawnień, jakie dają mu przepisy ustawy o dyscyplinie wojskowej, i ukaraniem żołnierza w trybie przepisów dyscyplinarnych. Wszczęte postępowania muszą zostać zakończone w sposób przewidziany przez przepisy prawa karnego procesowego i w określonym w nich terminie. Dane z systemu informatycznego SI TEMIDA wskazują, że spośród 71 wszczętych postępowań przygotowawczych 24 zakończyło się skierowaniem aktu oskarżenia do sądu, jedno z postępowań nadal się toczy, natomiast 46 wszczętych postępowań umorzono:

- warunkowo – 9 wszczętych postępowań;
- z powodu niepopelnienia czynu – 2 postępowania;

ROZKAZ WOJSKOWY W PRAWIE KARNYM

- z powodu znikomej społecznej szkodliwości czynu – 11 postępowań;
- z powodu braku ustawowych znamion czynu zabronionego – 12 postępowań;
- z powodu braku danych dostatecznie uzasadniających podejrzenie popełnienia czynu – 3 postępowania;
- z innych powodów – 9 postępowań.

Jak wynika z powyższego, do najczęściej zaliczanych przypadków umorzenia postępowania przygotowawczego zalicza się: brak ustawowych znamion czynu zabronionego i znikomy stopień społecznej szkodliwości czynu.

Ustawowe znamiona czynu zabronionego – to cechy charakterystyczne tworzące zarys danego przestępstwa, do których zaliczamy cechy: podmiotu, przedmiotu, strony przedmiotowej i strony podmiotowej. Zakończenie w ten sposób wszczętego postępowania oznacza, że zdarzenie rzeczywiste nie odpowiadało ustawowemu opisowi czynu, a zatem zabrakło jakiegoś istotnego z punktu widzenia prawnokarnej oceny zdarzenia elementu, np. strony podmiotowej czy strony przedmiotowej. Kolejną przesłanką umorzenia jest znikomy stopień społecznej szkodliwości czynu. Zgodnie z postanowieniem zawartym w art. 1 § 2 k.k. nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma. Społeczna szkodliwość to materialna cecha przestępstwa, która wiąże się z wyrządzeniem szkody, jest to cecha czynu, a nie jego sprawcy. Takie ujęcie przestępstwa powoduje, że o granicach czynu zabronionego decyduje nie ustawa, lecz organ stosujący przepis, przy czym ocena ta należy nie tylko do sądziego²². Oceniając stopień społecznej szkodliwości, organ musi wziąć pod uwagę wszystkie okoliczności wskazane w art. 115 § 2 k.k. i nie może kierować się żadnymi innymi, ponadto jest zobowiązany do wskazania przyczyn i powodów, dla których umorzył wszczęte postępowanie²³.

Rozkaz jest instytucją prawa karnego nierozłącznie związaną z wojskiem. Opiera się na zasadach dyscypliny i hierarchiczności. Podstawą prawidłowego funkcjonowania armii jest stosunek podległości w relacjach podwładny – przełożony, co z racji oczywistych polega na zasadzie podporządkowania. Dyscyplina wojskowa wymaga podporządkowania się rozkazom dowódców, natomiast niewykonanie rozkazu przełożonego rodzi po stronie podwładnego (lub innego żołnierza mającego wykonać rozkaz) odpowiedzialność karną.

Biorąc pod uwagę sposoby zakończenia badanych postępowań, należy sobie zadać pytanie, dlaczego 2/3 z nich kończyło się umorzeniem (z różnych przyczyn). Można wnioskować (na podstawie opisu czynu w systemie informatycznego SI TEMIDA), iż przyczyna leży zarówno po stronie zawiadamiającego, który nie w pełni zdaje sobie sprawę z powagi złożonego zawiadomienia lub nie w pełni analizuje wszystkie okoliczności zdarzenia, jak i po stronie organu procesowego; wysoka liczba umorzeń może wskazywać, iż prowadzący postępowanie dokonują oceny zawiadomień w sposób nieprawidłowy lub zbyt rzadko korzystają z instytucji postępowania sprawdzającego lub czynności w niezbędnym zakresie, a także być może nie w pełni wykorzystują przysługującą im inicjatywę dowodową. Ponieważ nie prowadzono badań akt zakończonych postępowań, nie można znaleźć jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie. Autorzy mają jednak nadzieję, że zasygnalizowany problem zostanie w przyszłości przeanalizowany i zostaną wyciągnięte właściwe wnioski pozwalające na uniknięcie podobnych uchybień.

¹ M. Flemming, *Kodeks karny – część wojskowa. Komentarz*, wyd. C.H.BECK, Warszawa 2000, s. 46.

² System informatyczny SI TEMIDA – system informatyczny wykorzystywany przez Zandarmerię Wojskową do prowadzenia ewidencji wszczętych i prowadzonych postępowań przygotowawczych w sprawach karnych.

³ J. Ziewiński, *Rozkaz wojskowy w prawie karnym*, Wyd. Ministerstwo Obrony Narodowej, Warszawa 1986, s. 26.

⁴ C. Znamierowski, *Oceny i normy*, Warszawa 1957, s. 493.

⁵ S. Cheliński, *Pojęcie rozkazu w świetle ogólnej teorii norm*, Kraków 1925, s. 12.

⁶ M. Buszyński, B. Matzner, E. Mecnarowski, E. Sasaki, *Kodeks karny wojskowy z komentarzem*, Warszawa 1928, s. 48.

⁷ M. Arct, *Słownik ilustrowany języka polskiego*, t. II, s. 732.

⁸ Kodeks karny Wojska Polskiego (Dz. U. z 1957 r. Nr 22, poz. 107).

⁹ Dz. U. Nr 13, poz. 94, z późn. zm.

¹⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553, z późn. zm.).

¹¹ Decyzja nr 445 Ministra Obrony Narodowej z dnia 30 grudnia 2013 r. w sprawie wprowadzenia do użytku Regulaminu Ogólnego Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. Urz. MON poz. 398).

¹² Uchwała SN z dnia 7 lutego 1997 r., WZP 1/96, OSNKW 1997, z. 5–6, poz. 38.

¹³ Tamże, pkt 17, 19 Regulaminu Ogólnego Sił Zbrojnych.

¹⁴ Wyrok SN z dnia 23 lutego 1972 r., Rw 144/72, OSNKW 1972, z. 6, poz. 106.

¹⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny.

¹⁶ Zgodnie z art. 3 pkt 1 ustawy z dnia 9 października 2009 r. o dyscyplinie wojskowej (Dz. U. z 2016 r. poz. 772, z późn. zm.) dyscyplina wojskowa – przestrzeganie przez żołnierza przepisów prawa dotyczących służby wojskowej i innych przepisów prawa przewidujących odpowiedzialność dyscyplinarną na zasadach i w trybie określonych w ustawie oraz wykonywanie rozkazów i decyzji wydanych w sprawach służbowych.

¹⁷ Zob. m.in. uchwałę składu siedmiu sędziów SN z 7 lutego 1997 r., WZP 1/96, OSNKW 1997, z. 5–6, poz. 38.

¹⁸ Wyrok SN z dnia 6 czerwca 1970 r., RW 487/70, OSNKW 1970, nr 10, poz. 127.

¹⁹ Uchwała SN z dnia 23 grudnia 1975 r., U 4/75, OSNKW 1976, nr 2, poz. 21.

²⁰ Wyrok SN z dnia 6 października 1989 r., WR 432/89, OSNKW 1990, nr 7–12.

²¹ Wyrok SN z dnia 3 sierpnia 2003 r., WA 22/06, OSNwSK 2006, nr 1, poz. 1538.

²² Wyrok SN z dnia 25 stycznia 2000 r. WKN 45/99.

²³ Postanowienie SN z dnia 19 października 2010 r. II KK 213/10, Wyrok SN z dnia 11 kwietnia 2011 r. IV KK 382/10.

Summary

Military order in Polish criminal law

The issue of an order as an institution of the military criminal law has existed for as long as the military organizations have existed. Although the criminal law articles define this term unambiguously, it still causes disputes, and it gains particular importance when it comes to situations resulting in criminal responsibility for not carrying out an order or exceeding it. The article deals with the notion of an order from the perspective of criminal law and military regulations, and presents the description of article 343 of the penal code (refusing to carry out an order). The data from TEMIDA Computer System on the number of initiated preparatory proceedings concerning the violation of article 343 of the penal code in 2010–2015 were also included in the article.

Tłumaczenie: autorzy